ڕۆڵی گەمە لە گەشەی کەسێتیی منداڵدا ... کاوە جەلال

خەریکبوونێکی ڕەخنەیی لە تەک تیۆرییەکەی ڤیللەم شتێرندا

کاوە جەلال

-——————————

پێشگۆتن

گەمەی منداڵ چالاکییەکی کرۆکییە لە ژیانی منداڵدا. لێ ئایا گەمە چییە؟ ئایا ئەو پاڵهەزانە چین کە تەنانەت منداڵی شیرەمژە بۆ گەمە بە ئەندامانی لەشی خۆی دەبزوێنن؟ ئایا ئەم ڕوودانە سەنترالییەی ژیانی منداڵ چ کاریگەرییەکی لەسەر ژیاندنی ژیانی مرۆڤیانەی ئەو هەیە؟ واتا ئەوی مرۆڤ وەک زیندەوەرێکی یونیڤێرساڵ کە نەک تەنیا گەرەکە بە ژیاندنی مرۆڤێتییەکەی خۆی پێبگەیەنرێت، بەڵکو هاوکات گەرەکە دەرفەتی بۆ ئاوەڵا بکرێت خۆی مرۆڤێتییەکەی بژێنێت؟
ئێمە لە بەشی یەکەمی ئەم توێژینەوەیەدا تیۆریی گەمەی ڤیللەم شتێرن بە شێوەیەکی سیستەماتیک دادەڕێژین، پاشان لە بەشی دووەمدا دەیخەینە ژێر ڕەخنەوە، لەڕێشەدا بە تایبەتی ڕەچاوی ڕوانگە نوێترەکەی هانز مەگل بۆ گەمەی منداڵ دەکەین. تیۆریی گەمەی شتێرن گەرەکە دانوستان بکرێت، چونکە ئەو وەک توێژەرێکی هەرە سەرەتایی گەمەی منداڵ کاری پێشەنگی لەم بوارەدا ئەنجامداوە. لێرەدا مەبەستمەندیی گەمە کە شتێرن جەختی لێ دەکات، واتا گەمە وەک مەبەستی ڕووکردووە ئایندە، کێشەیەکی کرۆکییە کە ئێمە ڕەخنەییانە کاری تێدا دەکەین.

داڕشتنی تیۆریی گەمەی منداڵ لای شتێرن

1- پێناسەی گەمە

بە دیدی شتێرن گەمە چالاکییەکی ئازادە کە مەبەستەکەی لەنێو خۆیدایە: "مەبەستی چالاکییەکە لەنێو خودی گەمەدایە"، چونکە چالاکییەکە "بەتەواوی لە خۆیدا دادەمرکێتەوە" و "ڕووی نەکراوەتە ئامانجێک لە دەرەوەی خۆی"، وەک چۆن ئێمە بۆ نموونە لە ڕەوشی "کار"دا دەبینین کە هەمیشە ڕووەو دەرەوە ئاڕاستەدراوە. بە

واتا یەکی دی، مر□ق ل□ □وانگەی شتێرن تەنیا کاتێک گەمە دەکات، گەر ئاگایی ئەو "لەژێر جدییەتی خەباتی ژیاندا" نەچەمێنرا بێتەوە(1). لەبەر ئەوەی مەبەستی گەمە لەنێو خۆیدایە یان گەمە خۆمەبەستە، ئەوا مەبەستەکە بە تەواوبوونی گەمەکە تەواو دەبێت. لکاندنی گەمە بە مەبەستێکی دەرەکییەوە، بۆ نموونە بردنەوەی پارە بەڕێی کۆنکەنەوە، بە دیدی شتێرن لە کرۆکی گەمە کراوەتەوە و لەبەر ئەم هۆیە چیدی گەمە نییە. ئاخر گەمە دەبێت "گەمەی پەتی" بێت، واتا دەبێت "گەمەکە بەدەربێت لە هەر مەبەستێکی دەرەکی و نامۆ بە گەمە"(2). ئەوجا لەبەر ئەوەی مەبەستی گەمە لەنێو خۆیدایە، ئەوا نە وەک دەسوێژ وەردەگیرێت و نە پشتگیری دەکرێت، بەڵکو بە شێوەیەکی سپۆنتان (عەفەوی) "لە قووڵترین پێداویستیی تاکەکەسەوە بۆ چالاکی" دێتەگۆڕێ، لێرەشدا "تاکی گەمەڤان خۆی ئەو گەمەیە بەگوێرەی ناوەرۆک و فۆرم و ماوەکەی دیاریدەکات"(3). چالاکیی ڕەمەکیانە لە سروشتی مرۆڤەوە دەردەچێت و پێکهاتەیەکی سەرجەمیان□ی مر□ڤ، ه□ر لەم ڕوانگەیەشەوە شتێرن هاوشێوەی فریدریش شیلەر لە "ڕەمەکی گەمە" لای منداڵ دەدوێت؛ لە ڕەوشی ئەم رەمەکەشدا، "هاوشێوەی هەموو ڕەمەکەکانی دی، تاکەکەس بە خواستێکی نەشیاوی ڕاگیرکردن دەتەنرێت، ئەویش خۆی بۆ تەرخان دەکات بەبێ ئەوەی بپرسێت بۆچی و لەپێناوی چیدا گەمە دەکات" (4).

ئەم پێناسەیەی گەمە هێشتا هەر شتێرن قایل ناکات. وەک گۆتمان، گەمە بە دیدی ئەو چالاکییەکە کە مەبەستەکەی لەنێو خۆیدایە. لێ شتێرن لە لایەکی دی مەبەستی ناخەکی لە گەمەی منداڵدا دەبینێت: ئەم مەبەستە ناخەکیانە "زۆر دوور لە ساتی ئامادەی هەر چالاکییەکی گەمە تێپەڕدەکەن، بەڵێ تەنانەت گەمە دەکەن بە دەسوێژێک لە خزمەتی ئەرکە گشتییەکانی ژیاندا"(5). کەواتە گەمە لە لایەک چالاکییەکە کە مەبەستەکەی لەنێو خۆیدایە و وەک ئەمەش "دیاردەیەکی ئاگایی"یە، لێ گەمە لە لایەکی دی "وەک چالاکیی ژیان شیاوی لێتێگەیشتنە، ئەوەش سەربەخۆ لە دیاردانە ئاگایی□ئاساکەی"(6). کەواتە شتێرن خۆی تووشی پارادۆکسییەک (نەسازییەک) دەکات. ئەم پارادۆکسییە بە دیدی ئەو لە خودی چالاکیی گەمەوە سەرھەڵدەدات، ئەوجا بۆ خۆبەدوورگرتن لێی خێرا پشت دەکاتە پرسی گەمە وەک دیاردەی ئاگایی و تەنیا لە ڕەگی بیۆلۆژیانەی مرۆڤەوە لە چالاکییە ڕەمەکییەکانی مرۆڤ دەڕوانێت. شتێرن ل□□□و□ دەگات بەم پێناسە پوختترەی گەمە: "گەمە بریتییە لە شکۆفەی ڕەمەکییانەی ئەو زەمینە خۆرسکانە کە تاقیکردنەوەی بێئاگای چالاکییە جدییەکانی ئایندەن"(7).

2- فاکتەرە ناخەکی و دەرەکییەکانی گەمەی منداڵ

بە دیدی شتێرن زیندەوەری مرۆڤیانەی نوێزاێنراو "ڕیزێک چۆنێتیی پێگەیشتوو لەتەک خۆیدا دەهێنێتە نێو جیهانەوە"، پاشان چۆنێتیی دیکە "لە ڕەوتی گەشەی تاکەکەسدا کەم یان زۆر خێرا سەرهـ□د□دەن"(8). لێ گەر نوێزاێنراوی مرۆڤی بە نوێزاێنراوی ئاژەڵی بەراورد بکەین، دەبینین کە ئاژەڵ ڕەمەکی رێکخراوتری لە مرۆڤ هەیە، ئەمەش بە واتای توانستە خۆرسکەکانی مرۆڤ دەبێت پەیوەند "بە مەرجە بەردەوام پ□شق□چووەکانی ژیانەوە گەشە بکەن"؛ لێرەدا هاوکات پرنسیپی گەشەی ژیانی هۆشەکیی مرۆڤ لەگۆڕێیە (9). لەم ڕوانگەیەوە مرۆڤ زیندەوەرێکی کامڵ نییە، واتا وەک ئاژەڵ نییە و ئۆرگانەکانی بە ژینگەکەی گونجابن، بەڵکو دەبێت توانستەکانی پێبگەیەنێت. کەواتا□ مرۆڤ زیندەوەرێکی کەمایەسیدارە (نوقسانە).

مندا□□ی بەشێکی تایبەتیی ژیانی مرۆڤە. لە منداڵیدا "ئەو توانستانە کە هێشتا لە قۆناغی ئامادەکردندان" (10)، هێدی هێدی کامڵ دەکرێن و بەپێی مەرجەکانی ژینگە شێوەیان پێدەدرێت. سیمایەکی تایبەتیی ئەم بەشەی ژیانی منداڵ ئەوەیە کە ئەو خواستی لە ڕادەبەدەری بۆ گەمە هەیە – گەمە ک□ "ق□ووڵترین تێکچڕژانی ئەو توانستە ناخەکیانەیە کە پێویستە دەستیان لێبدرێت و چارەسەر بکرێن" (11). چالاکییە ڕەمەکییەکانی مەلۆتکەی نوێزاێنراو بە دیدی شتێرن گەمەن وەک تەقەلا ڕووەو ئامانجێکی بێئاگا، واتا ئەم چالاکیانە تایبەت نین بە ژیانی هەنووکەی منداڵی ساوا: "لەنێو جوو□□ و قنگ□قنگدا ئەو لایەنانە بەدەم گەمەوە دەردەکەون کە پاش ساڵێک دەبن بە ڕەمەکی ڕۆیشتن و بێژتن، هەروەها زەروورەی ژیانن"(12).

توانستە خۆرسکەکانی منداڵ فاکتەری ناخەکین بۆ گەمەی منداڵ، ئەوجا فاکتەری دەرەکی رۆڵی خۆیان دەگێڕن و بریتین لە مەرجەکانی ژینگە و دەوروبەری خێزانی. ئاخر منداڵ لەکاتی زایینیەوە بە جیهانێک دەوردراوە کە لە پەیوەندیی نێومرۆڤی و بابەتی و کولتووری پێکدێت، جیهانێک کە لەنێو خۆیەوە و بە شێوازی□کی تایبەتی کاریگەری لەسەر هەر منداڵێکی نوێزایێنراو د□ن□و□نێت. بۆ نموونە سێنسەکانی (حەواسەکانی) منداڵ دەرکی شتان دەکەن، ئەویش بەو بابەتانە گەمە دەکات کە دەوری ئەویان داوە. یان منداڵ لەتەک منداڵانی هاوشێوەی خۆیدا پێکدێت و ئەزموونی شێوەیەکی نوێی ژیان دەکات. سەرجەمی ئەم فاکتەرانە کاریگەرییان لەسەر گەمە و بەمەش لەسەر خودی منداڵ هەیە.

منداڵ لە دوو لایەنەوە کاری تێدەکرێت: لایەنی هاوگەمەڤان و لایەنی بابەتەکان. کاریگەریی بابەتەکان لەسەر منداڵ دەشێت چە پۆزەتیڤ و چە نێگەتیڤ بن: چە کەموکورتی لە ئامرازی گەمەدا و چە بزرکردنی منداڵ لەنێو ئامرازی گەمەدا دەشێت کاریگەریی نێگەتیڤ لەسەر منداڵ بنوێنن: گەر منداڵ ئامرازی گەمەکردنی نەبێت بۆ ئەوەی “ڕەمەکەکانی گەمەی خۆی بەسەریاندا بەکاربهێنێت”، ئەوا “ڕێی گەمەکردنی لێدەگیرێت”، ئەوەش سەرەنجامی نالەباری بۆ شکۆفەی دەروونیی ئەو دەبێت؛ هەروەها گەر منداڵ لەنێو ئامرازی گەمەدا بزر بکرێت، ئەوسا “بزێو و رواڵەتیی” لێدەردەچێت، چونکە مرۆ بەڕێی ئەو هەموو ئامرازەوە “بەهای گەمە دەخاتە ژێر پرسیارەوە” (13). لێ بۆ گەشەی منداڵ رۆڵی هاوگەمەڤان زۆر گرنگترە لە رۆڵی ئامرازی گەمە. “لای ئەو منداڵانە کە زۆر بە تەنیا جێدەهێڵرێن، زۆر جار کولبوونی ڕەمەکەکانی گەمە بەدیدەکرێت” (14). هۆی ئەمە بە دیدی شتێرن لەوەدایە، کە زۆرینەی ڕەمەکەکانی منداڵ کە گەمەش یەکێکیانە، تەنیا لەنێو چێوەیەکی سۆسیالدا شیاوی ساتارکردنن، چونکە منداڵ لە ساتی زایینییەوە پێویستیی بە سۆز و خۆشەویستیی ئەو خێزانە هەیە کە دەوری ئەوی داوە. سەرەڕای ئەوە منداڵ ناتوانێت تەنیا بە گرنگیدان و خەمخۆریی دایک و باوک، بەگشتی هینی کامڵەکان، قایل بێت. منداڵ بە تایبەتی “لە تەمەنی نێوان چوار تا شەش ساڵاندا (…) بە ڕادەیەکی یەکجار زۆر لە لایەن منداڵانی دیکەوە ڕادەکێشرێت. نواندنی پەتائاسای هەڤاڵانی گەمەڤان، چالاککردنی یەکدی، هاوبەشی لە گرنگیداندا و هاوتەمەنیدا، پێکڕا دەبن بە فاکتەرێکی نەشیاوی دەستبەرداری بۆ گەشانەوەی گەمە، بە تایبەتی گەشانەوەی گەمەی سۆسیال” (15).

3- جۆرەکانی گەمە لە قۆناغی سەرەتای منداڵیدا

گەمەی منداڵ “ل□ م□ن ی خۆ”وە (16) سەرچاوە دەگرێت و “کاریگەرییەکەی بۆ نێو کایەی بەرینتر پەرەپێدەدات” (17)، واتا گەمە بەسەر پلەی جیاوازدا ڕەتدەبێت. پلەکانی گەمە بریتین لە تەرخانکردنی گەمە بۆ جەستەی خۆ، هەروەها گەمەکردن بە بابەت. ئەم جۆرەی گەمەکردن بە بابەت لە گەمەی تێکشکێنەرەوە ڕووەو گەمەی دروستکەر “بەرزدەبێتەوە” و منداڵ لە ڕەوتیدا هەمیشە پتر گۆڕان بە “ئاگایی سۆسیال”ی خۆی دەدات.

1.3 گەمەی تەنیای ساوا

سادەترین فۆرمی گەمە کە ساوا لە قۆناغی سەرەتایی ژیانیدا دەیکات،

"گەمەکردنە بە ئەندامانی لەشی خۆی" (18)، بۆ نموونە هەڵگلۆفینی چاو بە دەست لە یەکەم ساڵچارەکی ژیاندا. ئەمە بە دیدی شتێرن شێوەیەکی گەمەیە کە منداڵ ل□ تەک خۆیدا ئەنجامی دەدات. بەم پێیە گەمە سادەترین بزووتنەکانی ساوا دەگرێتەوە، بەڵی ئەم بزووتنانە بە دیدی شتێرن ڕاهێنانی سەرەتایین بۆ گەمەی ئایندە و چالاکیی دیکە، بە واتایەکی دی، بزووتنەکانی ساوا لکاون بە مەبەستی تایبەتییەوە، خۆیان لەنێو پەیوەندیی کاوساڵدا (هۆئەنجامیدا) دەبیننەوە. کەواتا خۆدەربڕینی سپۆنتانی (عفوی) منداڵ نین. "جموجووڵەکانی منداڵ ڕاهێنان بە ماسولکەی لاق دەکەن و بەهۆی ڕیتمەکەیانەوە ئاماژە بۆ جۆرێک ڕۆیشتنی تایبەتی دەدەن. جگە لەمە منداڵ بەبێ گەمەی ڤنگەڤنگ ناتوانێت توانستی سەروەری بەسەر بزووتنی زمان و مل، بەسەر لێو و سییەکاندا کە سەراپا پ□یقین دەشێنن، پەیدا بکات" (19). ئەم بزووتنانە سیمای گەمەی منداڵن لە یەکەم ساڵچارەکی ژیانیدا و پلەی پێشینەی دووەم ساڵچارەکن، واتا ئەو پلەیە کە تێیدا منداڵ فێری گرتن دەبێت.

3.2 گەمە بە بابەت

لە دووەم بەشی ژیانی منداڵی ساوادا "گەمە بە بابەت سەرچاوەدەگرێت" (20). منداڵ لە یەکەم ساڵچارەکی ژیانیدا قایلە بە گەمەکردن بە ئەندامانی لەشی خۆی، لێ لە دووەم ساڵچارەکی ژیانیدا فێری گرتن دەبێت، ئەوەش بەڕێی دەستدانەوە لە بابەتەکان. بەم شێوەیە منداڵ فێردەبێت "دەسەڵات بەسەر شتەکاندا" بنو□ن□□ت، واتا "دەیەوێت لە دەرەوەی خۆی شتێک بگرێت و بەسەریدا زاڵ ببێت" (21). منداڵ سەرەتا گەمە بە هەموو ئەو شتانە دەکات کە دەکەونە بەر دەستی، ئەوجا هەر ئەوەندەی فێربوو گەمەی "سەروەربوون بەسەر شتەکان"دا بکات، ئیدی فێری ئەوەش دەبێت کە "ئامرازە ڕاستقینەکانی گەمە لە شتانی دی" جیابکاتەوە (22).

گەمەکانی منداڵ لەم بەشەی ژیاندا ڕەهەندی نوێ وەردەگرن، جا گەرچی هێشتا هەر گەمەکردن بە لەشی خۆی کارایە. ئێمە دەبێت لای شتێرن جیاوازی لە نێوان دوو قۆناغی گەمەکردندا بە بابەت بکەین: منداڵ لە یەکەم قۆناغدا گەمە بە هەر شێوەیەکی بابەت دەکات بەبێ ئەوەی بابەتەکان "لە هەبوونی خۆیاندا بگۆڕێت"، بە پێچەوانەوە گەمە لەم قۆناغەدا سووک و ئاسان کارایی سات□ارکردنی هەیە، بۆ نموونە پێداویستیی منداڵ بۆ دەنگ (بابەتێک چەند جار دەکێشێت بە زەویدا). لە قۆناغی دووەمی گەمەکردنی بەم چەشنەدا تەنیا ئەو گەمانەی بابەت کارایی "ڕاهێنان"ی سەروەربوون بەسەر شتەکاندا وەردەگرن، کە

تێیاندا "بابەتەکان و پێکهاتەیان لە لایەن منداڵەوە دەگۆڕرێن" (23). لە شتێرن ئەم قۆناغەش بەسەر دوو پلە یان دوو جۆری گەمەدا بەش دەکات کە بریتین لە تێکشکاندن و دروستکردن. چۆن منداڵ بەگوێرەی کۆنسێپتی شتێرن لە مرۆڤێکی ڕەمەکییەوە ڕووەو مرۆڤێکی بەئاگا لە بەرپرسیاری گەشە دەکات، بە هەمان شێوە ئەم دوو جۆرەی گەمەش بەدووی یەکدیدا دێن، کەواتە سەربەخۆ نین لە یەکدی، چونکە "لە مێژووی دەروونی منداڵیشدا، هاوشێوەی سەرجەم گەڕانە مێژووییەکان، تێکشکاندن بۆ پێش دروستکردندا ڕادەبورێت" (24).

منداڵ لە یەکەم شێوەی گەمەدا هەر شتێکی بەردەست بکەوێت، تێکیدەشکێنێت. لێ، وەک شتێرن دەبێژێت، ئەم چێژبینینەی منداڵ لە تێکشکاندن قەلاچۆکردنی بەهاکان نییە، بە پێچەوانەوە "منداڵ گەمە بە بابەتەکان دەکات، هێزی خۆی بەسەریاندا تاقیدەکاتەوە و هێزەکەی بە بەرهەڵستیی شتەکان دەگات، لە ئێستا هێزی ئەو بە قەد ئەوە بە چالاکیی دی بەرزدەبێتەوە، پاشان منداڵ بە سەرکەوتنی کۆتایی خۆی شادمان دەبێت بەبێ ئەوەی گرنگی بە ئەنجامەکەی بدات. ئاگایی هۆکار-بوون کە ئەوەندە پڕهێز بە حەز تەنرابێت، لە هیچ جێیەک هێندە توخمی نییە وەک لە حاڵەتی تێکشکاندندا. ئاخر سەرجەم دروستکردن کاتی دەوێت، بەڵێ دروستکردن تەنیا قۆناغمەندانە مرۆ بە ئامانج دەگەیەنێت، لە پاڵهێزێکی ناخەکیانەی وەک: "ئێستا بە بورجەکەدا دەکێشم"، ڕاستەوخۆ و تەقێنەرانە مرۆ بەرەو سەرکەوتن دەبات" (25)
ڕووی پۆزەتیڤی چالاکیی تێکشکاندن لای منداڵ بریتییە لە "فێربوون". منداڵ بەم ڕێیەوە فێری "فیزیکی بەرهەڵستی، خاوی، سرەوتوویی و کێشی بابەتەکان دەبێت، پاشان فێری پێکهاتەی ناخەکییان دەبێت کە لە حاڵەتێکی بەم چەشنەدا نەویستانە دیاردەدات" (26).

لە ڕەوتی گەمەکانی تێکشکاندندا گۆڕان بەسەر دەروونی منداڵەدا دێت و هێدی هێدی گۆڕان دەدات بە "توانستی پێکهێنەری دەروونی"؛ منداڵ ئێستا فێری گەمەی دروستکەر دەبێت، ئەویش بەوە کە ئەو "لە توخمەکان پێکهاتەی نوێ" دروست دەکات (27). پاڵهێزی سەرەکیی گەمەی دروستکەر بریتییە لە "خواستێکی تایبەتیی ئەفراندن کە دەیەوێت نەک تەنیا لەنێو ئەندێشەدا، بەڵکو هەروەها لە ڕیالێتیشدا بەها بهێنێتە ئاراوە" (28)؛ ئاخر منداڵ لەم ڕەوشەدا خۆی دەبێت بە هۆکار، ئەمەش شادمانییەکی لە ڕادەبەدەر بە ئەو دەبەخشێت. شادیبینین لە بوون بە هۆکار نەک تەنیا "لەکاتی گەمەی تێکشکاندندا (...) دەردەکەوێت"، بەڵکو هەروەها لە قۆناغی گەمەی دروستکردندا بە بابەت، کە ئیدی

“لە لایەک دەبێت بە شادمانییەکی هۆشەکییانەی زۆرانبازی، ئەویش بەوە کە منداڵ دەکەوێتە زۆران لەدژی ئەو چەڵەمانە کە خۆی هێناونیەتە ئاراوە، لێ لە لایەکی دی دەبێت بە شادمانیی دەسەڵات و دروستکردن، شادمانییەکەش بێگومان کاتێک دێتەگۆڕێ گەر منداڵ لەو ڕەوشەدا بتوانێت فۆرمی نوێ بە شتەکان بدات” (29).

لە گەمەکانی دروستکردندا زۆر زوو مۆرکە تایبەتییەکانی دوو ڕەگەزەکە ئاشکرا د□ب□ن. بە دیدی شتێرن گرنگترین ئەدگاری ئەم جیاوازییەی ڕەگەزەکان ئەوەیە کە “ڕەگەزی مێیینە (…) لە ژیانی دەروونیدا کەمتر (لە رەگەزی نێرینە) بەبەرهەمە” (30)، ئەم جیاوازییەش لە تەمەنی دوو ساڵییەوە بەدیدەکرێت. لای کوڕان، بە پێچەوانەی کچانەوە، “لەم کاتە بەدواوە بە زیندوویی پاڵهێزەکان بۆ پێکەوەلکاندنی سەربەخۆی هەر شتێک دەبزوێن” (31). لە تەمەنی نێوان چوار بۆ شەش ساڵیدا گەمە دروستکەرەکانی هەردوو ڕەگەزەکە بەڕوونی دەردەکەون، لێ لەم تەمەنەشدا “کوڕان هەر پێشکەوتووترن” لە کچان (32). جیاوازییە ڕەگەزییە تایبەتییەکان لە ڕەوتی پێگەیشتنی هەردوو ڕەگەزەکەدا هەمیشە ئاشکراتر د□ب□ن و بەتایبەتی لە گەمە سۆسیالەکاندا، لێرەش بەتایبەتی لە گەمەی لاساییدا، خۆیان دەنوێنن. لێ ئەم گۆڕانە لە لای دوو ڕەگەزەکە هەمان ڕەوت وەرناگرێت، بەڵکو هەر یەکەیان گۆڕان بەو ڕەمەکە تایبەتییانە دەدات کە بە خۆی ناخەکین. “لە شەڕەگەمەی کوڕاندا، لە بووکبووکێنەی کچاندا، ئەو ڕەمەکانەی شەڕ و خزمەتی کامڵەکان خۆیان ڕادەگەیەنن کە پاش چەند دە ساڵێک کاریگەریان دەنوێنن” (33).

3.3 گەمەی رۆڵ

لەو گەمانەدا کە منداڵ دەیانکات، “گەمەکانی رۆڵ گرووپێکی تایبەتی” پێکدەهێنن (34). منداڵ لە گەمەی رۆڵدا هێشتا هەر گەم□ ب□ یابەت دەکات، لێ ئێستا لەم گەمانەدا چیدی ڕوو ناکاتە گۆڕینی گەمەکان، بەڵکو “ڕوودەکانە سەرجەمێتیی من و گۆڕینی” (35). بۆ نموونە منداڵێک کە گەمەی ئاژووتنی ئۆتۆمۆبیل دەکات، دەشێت ئۆتۆمۆبیلەکەی لە کورسی یان یابەتێکی دی دروست بکات، لێ ئەم کورسییە “بەڕاستی” ئۆتۆمۆبیلەکەی ئەوە. لەم ڕەوشەدا ئەندێشە و ڕیالێتی لەنێو یەکدیدا تواونەتەوە، هۆی ئەمەش بە دیدی شتێرن لەوەدایە کە “لە سەرەتاوە سەبژێکتێتی و ئۆبژێکتێتیی ڕووداوەکان لە ئاگایی مرۆڤدا لە یەکدی جیانابنەوە، بەڵکو ئەم جیابوونەوەیە دوای گۆڕانێکی درێژخایەنی دەروونی ڕوودەدات. لە نێوان ئاڵوگۆڕی دیاردە و بووندا ژمارەیەکی یەکجار زۆر فۆرم هەیە کە زۆر جار بە

زەحمەت شیاوی دیاریکردنن" (36).

منداڵ زۆرتر لە کەسی کامڵ زیندەوەری ساتە. "ئەم پابەندییە بە ساتەوە وادەکات کە منداڵ وەک کامڵەکان پێداویستیی نییە بۆ ئەوەی پێشبینییەکانی خۆی پەیوەند بە ڕابوردوو و ئایندەوە، ئەوجا لەم پەیوەندییەشدا بەهای ڕیالیان، بپشکنێت" (37). بۆ منداڵ زۆر ئاسان ئەوە "ڕیال"ە، کە ئەو خۆی "بەچڕی ئەزموونی دەکات، ئەوجا تا ئەو کاتە کە ڕوودانەکە خۆی بەتەواوی بۆ ناوەرۆکەکە تەرخان بکات، ئەو شتە هەر ڕیال دەمێنێتەوە" (38). ئەم ڕاستییە تەنیا گەمەی رۆڵە تایبەتییەکان ناگرێتەوە، وەک بۆ نموونە ڕودانی ئاژووتنی ئۆتۆمۆبیل کە منداڵ لەتەکیدا بە تەواوی یەکانگیر دەبێت، بەڵکو هەروەها چواندنی بۆ ناوەرۆکی پێشبینییە ئەندێشەییەکانی خودی منداڵ هەیە، واتا ئەم ناوەرۆکانەش بۆ ئەو ڕیالێتین. منداڵ لەکاتی بیستنی ئەفسانەیەکدا یان لەکاتی گێڕانەوەیەکی خۆیدا، بۆ نموونە چیرۆکێکی دۆزراوە لە لایەن ئەو خۆیەوە، تەواو یەکانگیری ڕووداوەکان دەبێت. لای منداڵ "وەهمی ریالێتی (…) بەتەواوی یان (…) نزیکەی بەتەواوی لەگۆڕێیە"، هۆی ئەمەش بە تێڕوانینی شتێرن دەگەڕێتەوە بۆ "چڕیی ئاگایی خۆیی" لای منداڵ (39). سەرەڕای ئەمە پێویستە هاوکات جەخت لە واتای پەیوەندیی ئۆبژێکتیانە لە نێوان منداڵ و ژینگەدا بکەین. منداڵ لەنێو جیهانێکی زۆر تەنگدا دەژی، ئەم جیهانەش بریتییە لە ماڵی گوزەران و ئەندامانی خێزانەکەی، ئەوجا ئامرازەکانی گەمەکردن و کەمێک چوونە دەرەوە. "باقیەکەی دیکەی ژیان لە دوورەوە دژەدیاردەی خۆی بەسەر دیاردەی منداڵیدا ئاوەڵا دەکات"، ئەوجا کاتێک منداڵ ئەم "دژەدیاردەیە دەهێنێتە نێو دیاردەی ئەندێشە و گەمەکانییەوە، ئیدی بەم ڕێیەوە کایەی ژیانی خۆی فراوان دەکات. ئەو نەک تەنیا جادوویانە بابەتەکانی جیهانی دەرەوەی، بۆ نموونە ئەسپ و گالیسکە، شەمەندەفەر و پاپۆڕ و هتد، دەهێنێتە نێو جیهانی گەمەکەیەوە، بەڵکو هەروەها (…) مرۆڤەکانیش، ئەویش بەوە دەکات کە ئەو خۆی دەخاتە نێو ڕەوشی رۆڵەکانی ئەوانەوە. گۆڕینەوەی کەسێتیی خۆ بە کەسێتییەکی دی (…) دەشێت چڕییەکی زۆر سووڕهێنەر وەربگرێت" (40).

4. گەمەی سۆسیال

4.1 لاسایی

منداڵ لەکاتی زایینییەوە بە کەسانی کامڵ دەوردراوە. کەواتا نەک منداڵانی دی، واتا نەک هاوشێوەکانی، بەڵکو کامڵەکان یەکەم

هەڤاڵانی ئەون لە گەمەکردندا. منداڵ خۆی دەخاتە نێو نوکتە و گۆرانییەکانی ئەوانەوە و بەوەش دەبێت بە بەشداریکەری ئەو شێوازەی ژیانی ئەوان. لە لەتەک پێگەیشتنی تەمەندا داواکارییەکانی ئەو بۆ هاوتەمەنی گەمەڤان پەرەدەسەنن، چونکە لەتەک ئەواندا ئاساتر بۆی دەلوێت گرووپی گەمە پێکبهێنێت.

گەمە سۆسیالەکان، هاوشێوەی گەمە خۆییە تاکەکان، بە پلەی جیاوازدا ڕەت دەبن، لێرەشدا "لاسایی" بەدیدی شتەرن یەکەم پلەی توخمییە: یەکەم "و توخمیترین پاڵهەزی سەرجەم سۆسیالەتی و بەمەش گەمەی سۆسیال بریتییە لە لاسایی" (41)، کە لە "سروشتی سێنسۆمۆتۆریکی منداڵەوە" (42) سەرچاوە دەگرێت. لە لاسایی بە دوو شێوە، واتا ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ، ڕوودەدات. "منداڵ ڕاستەوخۆ لاسایی دەکاتەوە، گەر ئەویش بۆ بینینی سەربازی ماڵشکەر کاری تێبکرێت و گەمەی سەرباز بکات، یان گەر منداڵێکی دیکە ببینێت کە لەنێو لمدا گەمە دەکات و ئەویش بییەوێت گەمەی لم بکات. لە لاسایی ناڕاستەوخۆیە، گەر نموونەکە لە ساتی گەمەکردندا ئامادە نەبێت، بەڵکو پێشتر یان هەندێک جار دەرککرابێت" (43).

لەم ڕوانگەیەوە منداڵ لە لاساییەکانیدا پاسیڤ (بێلایەن) نییە، چونکە ئەو نەک تەنیا دەرکی بینراو و بیستراوەکان دەکات، بەڵکو تەنانەت لە بزووتنی خۆییدا بەکاریان دەهێنێت. گومانی تێدا نییە کە منداڵ لاسایی دراوە درەکییەکان دەکاتەوە، لێ لەبەر ئەوەی لاسایی بەگوێرەی کۆنسێپتەکەی شتەرن توانستێکی ناخەکیی خۆرسکە، ئەوا گەمەکانی منداڵ تەنیا لە لایەن نموونە ئۆبژێکتییەکانەوە دیاری ناکرێن، بەڵکو تێیاندا لایەنی خۆرسک و وەرگیراو تێکەڵ بە یەک دەبن. "فاکتەری دەرەکیی ژینگە تەنیا کەرەسە شیاوەکانی گەمە و نموونەکان دەنێرێت (…)، لێ ئەوە لە بنەڕەتدا فاکتەری ناخەکیی [illegible] گەمەیە کە وادەکات کەی و چۆن فاکتەرە دەرەکییەکان ببن بە لاسایی ڕاستەقینە. ئاخر هەڵبژاردنی نائاگامەندانەی شت و ڕەوشە لاساییکراوەکان، هەروەها ئەو شێوازە کە چۆن لاساییکراوەکان وەردەگیرێن و کاریان تێدا دەکرێت، بەندن بە توانستە خۆرسکەکانەوە، واتا بە مەرجە ناخەکییەکانی گەشە و مەرجەکانی جیاوازیکردنەوە" (44).

لە تەمەنی نێوان سێ تا چوار ساڵاندا، واتا کاتێک جیاوازییە تایبەتییەکانی ڕەگەزەکان دەردەکەون، "لادانی تەواو توخمی لە گەشەی گرنگیدان و شێوازی گەمەکردندا" دیاردەدات، ئەم گۆڕانەش بەندە بە "جیاوازیی [illegible]ییەوە (…) کە لە ناخی مرۆڤدا ڕیشەی داکوتیوە"

(45). بە دیدی شتەرن ئەم جیاوازییە ڕەمەکیانە هۆکارن بۆ چێبوونی جیاوازیی تینوتاو لە گەمەکانی منداڵاندا: گەمەی منداڵی نێرینە “شێتگیرترە” لە گەمەی منداڵی مێینە، ئەم جیاوازیانەش هاوکات کاریگەرییان لەسەر ناوەڕۆکی جیای گەمەکانی نێرینە و مێینە هەیە.
“کچ بە هەمان شێوەی کوڕ ئاژووتنی ئاگرکوژێنەر و مارشی سەربازی و هتد دەبینێت، کوڕ بە هەمان شێوەی کچ دەبینێت کە دایک خەریکی کاری نێوماڵە و خزمەتی برا بچووک دەکات، واتا هەردووکیان بەندن بە هەمان ئەو شتانەوە کە شیاوی لاساییکردنەوەن، کەچی سەرەڕای ئەوە بەدەگمەن بە هۆشی کچاندا دێت گەمەی سەرباز و ئاگرکوژاندنەوە بکەن، هەروەها بەدەگمەن بە هۆشی کوڕاندا دێت گەمەی لاسایی کاری زەویسڕین و خزمەتی برا بچووک بکەن” (46). لێ بە دیدی شتەرن هۆی لاساییکردنەوەی ئاگرکوژاندنەوە ئەوە نییە کە گۆیا کوڕان ئەم چالاکییە لە پیاوان دەبینن. ئاخر “جارێ ئاگایی ڕەگەزیی ئەوەندە لاوازە کە ئیدی منداڵ بەبێ هەڵبژاردن دوای کاریگەرییەکانی کەسانی کامەی نێرینە و مێینە دەکەوێت”، کەواتە “لە هەڵبژاردنی گرینگیدانەکاندا تایبەتمەندییە سروشتییە جیاوازەکانی هەردوو ڕەگەزەکە بە شێوەیەکی ڕەمەکیانە دەردەکەون: کچ بەزۆری گەمەی ‘ماڵەوە‘، لێ کوڕ گەمەی ‘ژیانی گشتی‘ دەکات” (47).
ئەمە بە دیدی شتەرن لەم مۆرکە کرۆکییەی ڕەگەزەکانەوە دەتوانین ئەوە ڕوونبکەینەوە کە داخۆ فاکتەری لاسایی چی واتایەکی بۆ گەشەی منداڵ هەبێت. شتەرن ئەم پرسە پەیوەند بە سۆسیالیزەکردنی منداڵەوە ڕوون دەکاتەوە: گەمەی لاسایی “پرۆسەی وەرگرتنی کولتوور لەتەک خۆیدا دەهێنێت. منداڵ لە گەمەدا دەگات بە یەکەمین شارەزایی شێوەکانی ژیان و دەستکەوتە کولتوورییەکان، یان ئاکار و خووەکان و ئەوجا بەسەریاندا سەروەر دەبێت. ئەمانە موڵکی گەل و ژینگەی ناوچەیی و گرووپی سۆسیال و خێزانەکەی ئەون، جگە لەوە بناغەی لەڕێبوونی ئەو وەک کامڵبوویەک پێکدەهێنن” (48).

4.2 گەمەی کۆیی

هەر ئەوەندەی منداڵ دەگات بە پلەیەکی بەرزتری گەشەی کەسێتی و لەڕێشەوە تا ڕادەیەک گۆڕان بە ئاگایی جیهانی منداڵی دەدات، ئیدی هاوکات فەردەبێت بۆ لای منداڵانی دیکە بڕوات و بەو ڕێیەشەوە دەرفەتی بۆ دەڕەخسێت ‘گەمەی نێوکۆیی‘ بکات. بەم شێوەیە منداڵان پێکڕا شێوەی تایبەتیی گەمە پێکدەهێنن و “بەشداریکەرانی ئەو گەمە کۆییە ڕۆڵی جیاواز وەردەگرن. ئەمە ئێستا لەم ڕەوشەدا دەتوانین لە ‘گەمەی کۆیی‘ ڕاستەقینە بدوێین. هەر هاوگەمەڤانێک ئەرکی تایبەتی

لەو گەمەیەدا وەردەگرێت" (49).

گەمەی کەیی یان هاوبەش بە دیدی شتەرن هاوکات دەرفەتێکە بۆ ئەوە کە منداڵ فێری زەروورە سۆسیالەکانی پێکەوەبوون ببێت، چونکە ئێستا بەدەگمەن ڕێی پێدەدرێت جڵەوی خۆی بە ڕەمەکی لاسایی بەربدات، هەروەها چیدی ڕێی پێنادرێت بە هەوەسی خۆی دوای پاڵەهێزە سپۆنتانەکانی گەمەکردنی خۆی بکەوێت، بە پێچەوانەوە "دەبێت ئەرکێکی سۆسیال لەناو مەبەستی هاوبەشی گەمەکردندا وەک ڕەهەندی دیاریکەر بناسێنێت و لەسەری بڕوات" (50).
گەر چەند منداڵێک پێکەوە کۆمەڵەیەکی گەمە دابمەزرێنن، ئەوا بەمە جۆرێکی دیکەی گەمە دەهێننە ئاراوە: "گەمەی نەوکەیی ڕۆڵ". لەم جۆرە گەمانەدا منداڵێکی بەتەمەنتر و کامڵتر و بەهێزتر ڕۆڵی ڕابەر وەردەگرێت، جا ئەم ڕۆڵە لە پێناوی ئەوەدا بێت کە ئەو منداڵانە جۆش بە گەمەکە بدات و ڕۆڵەکان دابەش بکات، یان لە پێناوی ئەوەدا بێت کە ئەو گەمەیە بەبێ کێشە بەڕێبخرێت.

ڕاڤە و ڕەخنەی تیۆریی گەمەی شتەرن

ڤیللەم شتەرن لەسەر پرنسیپی ئەنترۆپۆلۆژیانەی پێشکەوتن (التقدم) گۆڕان بە تیۆرییەکی گەمەی منداڵ و ڕۆڵی گەمە لە گەشەی کەسێتیی ئەودا دەدات. ئەم پرنسیپە پێشڤەچوونی کرۆکییانەی مرۆڤ لە زیندەوەرێکی سروشتیی کەمایەسیدارەوە ڕووەو کەسێتییەکی کۆمەڵایەتیی تەنراو بە هەڵوێستی سۆسیال و ڕەفتاری تایبەتی.
لەم تیۆرییەی گەمەی منداڵدا، منداڵ جێگەی مرۆڤی ڕەمەکییانەی دۆخی سروشت (natural state) دەگرێتەوە، واتا ئەو دۆخە کە بە پێش ڕێکخراوی کۆمەڵایەتی یان دەوڵەتیدا ڕادەبورێت و مرۆڤان بەزۆریی بەگوێرەی یاسا سروشتییەکان ڕەفتار دەنوێنن. لەم ڕوانگەیەوە سادەترین بزووتنەکانی منداڵ مەبەستمەندن. پێگەی ئۆنتۆگێنەزیی مرۆڤ، بە پێچەوانەی ئاژەڵەوە کە بەندە بە سروشتەوە، مرۆڤ دەکات بە زیندەوەرێکی کراوە ڕووەو جیهان، کە بێگومان هاوکات خاوەنی پێداویستییە بە هاومرۆڤان و فێربوون، واتا مرۆڤ دەبێت خۆی جارە بە مرۆڤبوونی پێبگەیەنێت. بە واتایەکی دی، لەبەر ئەوەی ئەرگانەکانی مرۆڤ وەک لای ئاژەڵ بە ژینگەکەی گونجاو نین، ئەوا ناچارە تواناکانی خۆی کامیل بکات. شتەرن لەم ڕوانگەیەوە گۆڕان بە تیۆرییەکی گەمەی منداڵ دەدات، واتا تیۆرییەکەی جەخت لە ڕەهەندی کامیلبوون دەکات. وەک شتەرن دەنووسێت، "تێکشکاندن" لە مێژووی دەروونیی منداڵدا هاوشێوەی گۆڕانە مێژووییەکان بە پێش "بیناکردن"دا ڕادەبورێت (51).

گەمە لە سروشتی سەنسۆمۆتۆریکی منداڵەوە دێتەئاراوە، لە ئەم توانستە خۆرسکەی گەمە لای شتێرن تێکەڵە بە دەرککردنی ژینگەیی منداڵ دەبێت، ئەوجا ئاوەڵابوونی گەمە لە ڕەوتی گەشەی منداڵەدا پرۆسەیەکی هەڵچووی لە قۆناغی تێکشکاندنەوە ڕووەو قۆناغی دروستکردن. وەک شتێرن دەنووسێت، منداڵ لە ڕەوتی تێکشکاندنی بابەتەکاندا "فێر"ی یاساکانی جیهانی شتان و پێکهاتەی ئەو شتانە دەبێت، ئەوجا هێدی هێدی گۆڕان بە "توانای پێکهێنانی دەروونی" دەدات (52). منداڵ شادی دەبینێت لە بوونی خۆی بە هۆکار. منداڵ بە تایبەتی لە ساتی تێکشکاندنی شتەکاندا دەرکی هۆکاربوونی خۆی دەکات. لە شادیبینین لە بوونی خۆ بە هۆکار سەرەنجام دەخاتەوە کە "شادیبینینە لە زۆرانی هێشەکی"، ئەوەش بێگومان دێتەگۆڕی، گەر منداڵ بتوانێت لەم ڕەوشەدا فۆرم بە شتەکان بدات (53). کەواتە تیۆریی گەمەی منداڵ لای شتێرن ڕوو دەکاتە کرداری ئاڕاستەدراو ڕووەو ئایندە و تێیدا هێدی هێدی توانستە سۆسیالە جدییەکان شکۆفە دەکەن.

گومانی تێدا نییە کە ڤیللێم شتێرن یەکێکە لەو پسیکۆلۆژانە کە بۆ یەکەم جار لە سەرەتای سەدەی بیستەمدا خۆیان زانستیانە بە جیهانی منداڵەوە خەریککردووە، ئەمەش کارێکی دژوارە. لە ئەو کارە نەک تەنیا بەهۆی هەقیقەتی مەتەڵئاسای جیهانی منداڵەوە دژوارە، بەڵکو بەو هۆیەشەوە کە زۆر جار توێژەرێک بەناچاری دەکەوێتە ژێر کاریگەریی هۆشی سەردەمەوە. گەر لە سەردەمی شتێرن بڕوانین، ئەوا دەبینین کە ئەو سەردەمە هێشتا هەر بەزۆریی لەژێر کاریگەریی ئیدەی پێشکەوتندا بوو، بۆیە جێی سووڕمان نییە کە شتێرن وەک پسیکۆلۆژێکی ڕابەر لە بواری توێژینەوەی ژیانی منداڵدا ئەو ئیدەیانە بگوازێتەوە بۆ نێو پسیکۆلۆژی کە لە بنەڕەتدا ڕیشەیان دەگەڕێتەوە بۆ سەرەتاکانی بزووتنەوەی رۆشنایی. ئەم کێشەیەی کاریگەریی سەردەم هاوکات لە زمانی شتێرندا دەردەکەوێت و بۆیە ناشێت مایەی توانج بێت، چونکە شێوازی خۆدەربڕینی ئەو دەمە جیاواز بوو لە ئەمڕۆ. ئەمە بۆ نموونە لە واژە و دەستەواژەکانی وەک "خەبات"، "شادیبینین لە شەڕ"، "خەبات لەدژی بابەتەکان" و هتد دەردەکەوێت. لە بنەڕەتدا کێشەی ئەم تیۆرییەی شتێرن لەوەدایە کە ئەو مەبەستی دەرەکی بۆ گەمەوە دەلکێنێت: مەبەستە ناخەکییەکانی نێو گەمە وا لە گەمە دەکەن کە ببێت بە دەسوێژێکی بناغەیی لە خزمەتی ئەرکەکانی ژیاندا. بۆ ئەوەی بتوانین ئەم کێشەیە بەگونجاوی دیاربهێنین، تیۆریی نوێتری گەمە لای هانز مۆگل بەهەند وەردەگرین. بەم شێوەیە دەشێت بگەین بە تێڕوانێکی وردتر بۆ هەقیقەتی گەمە.

مەگل بە تێبینییەکی ڕەخنەیی ڕوودەکاتە گەمەی منداڵ: هیچ کام لەو هەوڵە تیۆرییە هەمەلایەنی و هەمەتوێژەکان ناتوانێت "داواکارییەکی ئەوتۆ بۆ خۆی بەرزبکاتەوە کە گۆیا تاکە تیۆرییەکی گونجاوە. لە بنەڕەتدا گەمەی منداڵ هەتا ئەمڕۆ هەشتا هەر مەتەڵێکی سووڕهێنەرە" (54).

گەمە بە دیدی مەگل "فۆرمێکی سەنترالییە لە ژیانی منداڵدا" (55). ئەمیش، هاوشێوەی شتەرن، ئەو تێزە دادەنێت کە واتا و مەبەستی گەمە لەنێو خودی گەمەدایە، بە واتایەکی دی "گەمە ئازادە لە هەموو مەبەستێکی دەرەکی" (56). لە کاتێک شتەرن لە گەمەدا مەبەستی ناخەکی (ئیمانەنت) دیاری دەکات و مەبەستەکانیش خودی گەمە دەخەنە خزمەتی ئەرکە گشتییەکانی ژیانەوە، ئەوا مەگل بە پێچەوانەوە لە نێوخۆی گەمەوە وەڵامی پرسی گەمە دەداتەوە: منداڵ لە گەمەدا، "ڕاستەوخۆتر و بەخۆشتر و کامڵتر لە هەر چالاکییەکی دیکەی ژیانی، ریالەتییە خۆییەکەی" دروست دەکات (57). لە، وەک مەگل دەبێژێت، هەڵەیەکی مەزن دەبێت گەر هەوڵ بدەین لە ئاگایی مرۆڤی کامڵەوە خودی گەمەی منداڵ دیاری بکەین – گەمە کە لە بنەڕەتدا ژیاندنی ریالەتیی خۆیی منداڵە. "گەمەی منداڵ لەنێو ئەو خۆیەوە ژیان وەردەگرێت و تەنیا لەوێوە دەتوانین لێی تێبگەین. لە ئەم ژیانە لەنێو خودی خۆوە ڕەنگینە و پڕە لە دیاردەی چاوەڕواننەکراو، ئەمەش هاوشێوەی ژیانی منداڵ خۆی. گەر بمانەوێت بگەین بە تێگەیشتنی یەکێک لە فۆرمە سەنترالییەکانی ژیانی منداڵ کە گەمەیە، ئەوا دەبێت خۆمان بخەینە سەر ئاستی پەیوەندییەکانی ژیانی ئەو، واتا خۆمان بەدەستەوە بدەین. لە ئەمە پێش هەموو شتێک ئەو واتایە دەگەیەنێت کە منداڵ وەک تاکەکەس قبووڵبکەین، بێگومان تاکەکەسێک کە لە ڕێکخستنی هەڵوێستی خۆیدا ڕێگەی خۆی دەگرێتە بەر، لێرەشدا دەخوازێت خۆی ئاڕاستەکانی ڕێگەکەی دابنێت. گەمە لەم لایەنەدا چاکترین دەرفەتی بۆ دەڕەخسێنێت" (58).

کەواتە هەردوو توێژەر گەمە وەک کردارێکی سپۆنتان (عەفەوی) دادەنێن، واتا وەک کردارێک کە منداڵ لە ڕەوتیدا خۆی و ژینگەکەی دەگۆڕێت، لە هەردووکیان هاوکات لە تێڕوانینیاندا بۆ گۆڕانی تاکەکەسیی (ئیندیڤیدوەل) جیادەبنەوە. شتەرن لە کۆرپەی شیرەمژەدا، کەواتە لە سەرەتای ژیانی جیهانیی منداڵەوە، ڕەهەندێک ڕووەو وەرگرتنی رۆڵڕەفتار دیاری دەکات، لێرەشدا ڕۆڵی پەروەردە دەخزێتە پشتییەوە. ئاخر گۆڕانەکە ڕەمەکییە. ئەم کێشەیە بە تایبەتی لە پێشاندانی گەمەی تایبەتی دوو ڕەگەزەکەدا دیاردەدات.

گومانی تێدا نییە کە شتێرن دروست جیاوازییەکانی نێوان ڕێسای دەروونیی نێرینە و مێیینە دیاری دەکات: جیاوازی لە شێوەی هەستکردنی نێرینە و مێیینەدا کاریگەریی لەسەر جۆرەکانی گەمەی هەردووکیان دادەنێت. لە کێشەکە لای شتێرن ئەوەیە، کە تاکەکەسەکان رێگەی خۆیان ناگرنە بەر، بەڵکو شتێرن لە گەمەکانیانەوە ڕەفتارە سۆسیالە تایبەتییەکان دەردەکێشێت: لە گەمەی زۆرانی کوڕاندا، لە گەمەی بووکبووکێنەی کچاندا، ئەو ڕۆمەکانەی زۆران و خزمەتگوزاری خۆیان ڕادەیگەیەنن کە پاش چەند دە ساڵێک کاریگەرییان دەنوێنن (59). لە مێگل بە پێچەوانەوە گەمە وەک هێنانەگۆڕێی ریالێتییەکی (داکەوتەکی) گەمە دەبینێت کە هاوشێوەی هەموو ڕیالێتییەکانی دیکەی ژیان جددی و کرۆکییە. گەمە وەک گەمە دەمێنێتەوە و "ئازادە" لە هەموو ئەو مەبەستە دەرەکییانە کە پێگەیشتووەکان لە دەرەوە دایاندەنێن. لەم ڕوانگەیەوە بەهای گەمە خۆی لە موئایەشەکردنی هەنووکەییدا دەبینێتەوە، بۆیە لای منداڵ دەبێت بە دەروویەک بۆ خۆنوێکردنەوە و بەرینکردنی 'من'ی ئەو. بێگومان لای مێگلیش پارادۆکسیی ئامانجی دەرەکی دێتە ئاراوە، واتا گەمە لەسەر ڕێسای تایبەتی بەردەخرێت و ئەمەش مەبەستێکی دەرەکییە، لە سەرەڕای ئەمە گەمەی ڕاستەقینەیە. گەر خێزانێک، بە نموونە دایک و باوک و منداڵ کۆببنەوە و گەمەی "کڵاوکڵاوێنە" بکەن، ئەوا دەشێت دایک و باوک پێشیار بکەن کە گەرەکە ئەو ئێوارەیە پێکرا شتێک ئەنجام بدەن، واتا گەمەیەکی کۆیی بکەن، تاکو شادی لەو کاتبەسەربردنە پێکەوەیە ببینن. "لەم ڕەوشەدا مەبەستە دەرەکییەکە، کە چالاکییەکی نەوکەییی هەموو خێزانەکەیە، بە مەبەستی ناخۆکیی گەمەکەوە گرێدراوە کە شادیبینینی هەمووانە پێکەوە..." .(60)

منداڵ بە دیدی مێگل لە ڕەوتی گەمەدا وزەی خۆیی وەردەگرێت، لە دینامیک و ڕەوتی گەمە هەروا ئاسان لە سەرەتاوە نایەنە گۆڕێ. بە دیدی مێگل چەند مەرجێک هەن بۆ ئەوەی منداڵ لە خۆیەوە دەست بە گەمە بکات و بەردەوامیی پێبدات. هەندێکی مەرجە بەرخۆرەکانی گەمە لە ناخی منداڵ خۆیدان، ئەوانی دیکەیان لەنێو ژینگەی نزیکی ئەودان. تەنیا گەر منداڵ پێداویستیی بە گەمە هەبوو، ئەو بەڕاستی گەمە دەکات، لە ئەو تەنیا کاتێک دەتوانێت گەمە بکات، گەر ژینگەکەی دەرفەت بە گەمەکەی بڕەخسێنێت، بە نموونە منداڵ ئەو ئامرازانەی گەمەی لە بەردەستدا بێت کە تایبەتن بە خواستی گەمەکەی. ژینگەیەکی کەموروژێنەر بەبێ هیچ ئامرازێکی گەمە دەشێت پێداویستیی منداڵ بە گەمە سست بکات بە هەمان شێوەی ژینگەیەکی پڕ

لە ئامرازی گەمە کە ئامرازەکان هوروزم بە پێداویستییەکانی بەرن. لە حاڵەتی یەکەمدا دەشێت حەزی گەمە بەهۆی کەمایەسیی بابەتی گەمەوە ساتار نەبێت، لە حاڵەتی دووەمدا ڕەنگە حەزی گەمە بە هیچ شێوەیەک سەرهەڵنەدات، چونکە بەهۆی نقومبوونی منداڵەوە لە نێو ئامرازی گەمەدا گرژیی فزوولییەت خاودەبێتەوە.

بە دیدی مەگل منداڵ لە گەمەدا هاوکات فۆرم بە خۆی و ژینگەکەی دەدات، واتا ڕوودانی گەمە گرێدراوە بە گەڕێنەکی هاوکاتیانەی خۆ و ژینگەوە. گەمە پەیوەندییەک لە نێوان دوو شێوەی گەڕاندا چێدەکات: گەڕانی ناخەکی کە خودی منداڵەکە دەگرێتەوە، ئەوجا گەڕانی دەرەکی کە ژینگەی ئەو دەگرێتەوە. واتای پسیکۆلۆژیانەی ئەم پەیوەندییە لەوەدایە کە منداڵ و ژینگەکەی بە فەرماندنی گەمەکەرانە دەبن بە سەرچەمەکی کردار، لەو ڕووتەشدا هەردوو لایەنی ئەو سەرچەمە بەڕێی گەمەی منداڵەوە پتر گەڕانیان بەسەردا دێت.

لە لەبەر ئەوەی کامڵەکان یەکەمین هاوگەمەڤانی منداڵن نەک هاوتەمەنانی، ئەوا هەردەم مەترسیی ئەوە لەگۆڕێیە کە منداڵ بەردەوام پتر گیرۆدەی فەزای ژیانی کامڵەکان بکرێت، بەمەش فەزای منداڵی لای ئەو تەوا تەنگ بکرێت. لە بنەڕەتدا منداڵی کە شێوازی ژیاندنی خواست و ئەندێشەکانی منداڵە لە فەزای منداڵانەی ئازاددا، لە دیدی کامڵەکان بە منداڵی جیانابێتەوە، لێرەشدا پرسیارێکی کرۆکی ئەوەیە کە داخۆ ئەوان تا چەند ئەو جیهانە تایبەتییەی منداڵیان لە ئاگاییەوە ناساندووە، یان داخۆ تا چەند لە جیهانبینیی ترادیسیۆنییانەوە وایدادەنێن کە منداڵ بابەتەکی خۆشکردنە بۆ ئایندە، واتا داخۆ چۆن منداڵ بە دیدی ئەوان ببێت بە پیاو یان بە ژن. لەم ڕوانگەیەوە کە جیهانبینییانە بنیاتنراوە، نەرێنیی خودی "منداڵی" دەکرێت، کە ئیدی وەک سەرەنجام گەنجی پیاوانە یان ژنانە سەرهەڵدەدات نەک گەنجی گەنجانە. لێرەدا کوڕێتی و کچێتی زوو دەپووکێنەوە و هەرێکەی ڕەگەزەکان لە بنەمای لاسایی کامڵەکانەوە نەک تەنیا ڕەفتاری کامڵانە بەرهەمدەهێننەوە، بەڵکو تەنانەت لەو تەمەنە گەنجەدا شێوەی کامڵانە لەسەر ڕوخساریان دیاردەدات.

لەبەر ئەوەی جیهانی ناخەکیی منداڵ دووبەش نەبووە بەسەر ئاگایی و جیهانی دەرەکیدا، بەڵکو ئەو لە کردارەکانیدا کە گەمەش یەکێکیانە، دەژی و تەنانەت ئەندێشەکانی بۆ ئەو ڕیالن، ئەوا تەنیا لە منداڵیدا گەمەی "ساغ" هەیە. هۆی ئەمە لەوەدایە کە منداڵ هێشتا "سەرچەم"ێکە، واتا نەشکاوە – دووبەش نەبووە بەسەر ئاگایی و

دانـراوی (ئەبژێکتی) ئاگاییدا، یـان بەسـەر خۆ و جیهانـدا. لەم ڕوانگەیەوە پێگەیشتـن یـان فەربـوون و گەمە لەنێـو یەکدیـدان. لە نیۆڕۆلۆژیدا “توێژینەوەکانی مێشک” ئاشکرایان کردووە کە “فەربوون هەمیشە لەو کاتـانەدا ڕوودەدات کە ئەمە هەسـت دەکەیـن، ئەزمـوون دەکەین، دەهزرێین، بڕیاردەدەین و کردار دەنوێنین. ئاخر هەر کاتێک ئەمە مێشکمان بەکاربهێنین، ئیدی ئەو گۆڕانی بەسەردا دێت. ئەمە دەتوانین لەم ڕوانگەیەی نیۆرۆلۆژییەوە بگەین بە دیدێکی فراوانتر بە شێوازە جیاکانی فەربوون (…). توێژینەوەکانی مێشک پێشانی دەدەن کە گەمە و فەربـوون بە منـداڵان وەک یەکـن”(61). لەم ڕوانگەیەوە گەمەی منداڵ زەمینەیەکە بۆ گەیشتن بە توانستی تاکەکەسی و بەمەش فاکتەرێکی کرۆکییە لە گەشەی کەسێتیی ئەودا.

پەراوێز

1) Stern, William: Psychologie der frühen Kindheit. Leipzig 1914, S. 212.

2) Ebenda, S. 212.

3) Ebenda, S. 213.

4) Ebenda, S. 215.

5) Ebenda, S. 213.

6) Ebenda, S. 213.

7) Ebenda, S. 213.

8) Ebenda, S. 213.

9) Ebenda, S. 214.

10) Ebenda, S. 214.

11) Ebenda, S. 214.

12) Ebenda, S. 214.

13) Ebenda, S. 218.

14) Ebenda, S. 218.

15) Ebenda, S. 218.

16) Ebenda, S. 223.

17) Ebenda, S. 224.

18) Ebenda, S. 54.

19) Ebenda, S. 54f.

20) Ebenda, S. 55.

21) Ebenda, S. 224.

22) Ebenda, S. 224.
23) Ebenda, S. 225.
24) Ebenda, S. 225.
25) Ebenda, S. 225.
26) Ebenda, S. 226.
27) Ebenda, S. 226.
28) Ebenda, S. 226.
29) Ebenda, S. 226.
30) Ebenda, S. 226.
31) Ebenda, S. 226.
32) Ebenda, S. 227.
33) Ebenda, S. 215.
34) Ebenda, S. 229.
35) Ebenda, S. 229.
36) Ebenda, S. 187.
37) Ebenda, S. 188.
38) Ebenda, S. 188.
39) Ebenda, S. 188.
40) Ebenda, S. 191.
41) Ebenda, S. 233.
42) Ebenda, S. 217.
43) Ebenda, S. 217.
44) Ebenda, S. 220.
45) Ebenda, S. 221.
46) Ebenda, S. 221.
47) Ebenda, S. 221.
48) Ebenda, S. 219.
49) Ebenda, S. 224.
50) Ebenda, S. 234.
51) Ebenda, S. 225.
52) Ebenda, S. 226.
53) Ebenda, S. 226.
54) Mogel, Hans: Psychologie des Kinderspiels, Berlin 1991, S. IX.
55) Ebenda, S. IX.
56) Ebenda, S. 9.
57) Ebenda, S. 10.

58) Ebenda, S. IX-X.
59) Stern, William, a.a.O., S. 215.
60) Mogel, Hans, a.a.O., S. 45.
61) Spitzer, M.: Spielen und Lernen. Friedrich Schiller und der Wachstumsfaktor BDNF. In Zeitschrift Geist und Hirn, Nr. .5. 2008, S. 461

فەرهەنگۆک

ئۆنتۆگێنێزێ: گۆڕانی تاک (ئیندیڤید) لە هێلکەکەوە ڕووەو دۆخی پێگەیشتووی ڕەگەزی.
سێنسۆمۆتۆریک: هەماهەنگیی ئەرگانە سێنسییەکان (حەواسەکان) و ماسولکە بۆ کاریگەریی وروژێنەرەکان.

دەسەڵاتی زمانی شیعر لە پشت زوومی (کامێرا)کەی ڤینۆس فایەقەوە

لێکۆڵینەوەی رەخنەیی

سۆران محەمەد

شاعیر (ڤینۆس فایەق) لە شیعری (کامێرا)دا توانیویەتی بە تەکنیکێکی نوێ کامێرا شیعریەکەی بکاتە کارگەی وەبەرهێنانی وێنەگەلێکی نوێ و ناوازە، جیاواز لەو شیعرانەی وێنەکانی واقیع بە شێوەیەکی راستەوخۆ تیایاندا دەگوێزرێنەوە سەر کاغەز، بۆ ئەوەی کارێکی ئەوتۆی ئەفراندنیان تیا ئەنجامدرابێت.
****

ڤێنوس فایەق

زانای زانستی زمان و پۆلەتیك (چۆمسکی) بڕوای وایە کە وەدەستهێنانی زمان بونیاتیکی فیتری هەیە، یان ئەرکدارێتی دەماخی مرۆڤە. هەرچەندە زانراوە لە چوارچێوەی دەماغدا جڵەوی راڤەو وەبەرهێنانی زمان و ئاخاوتن وەدیدێت، بەڵام ئاشکراو راشکاو نییە کە چۆن مرۆڤ تواناداریی زمانی وەدەستهێنا؟ چ بە مانای راڤەکردن یان وەبەرهێنان، ئەمە مەیدانی کارو بەخشینەکانی چۆمسکیە. (1)

نەعوم چۆمسکی

تا چەند زمان لە ناو دەقدا زاڵ دەبێت بەسەر بابەتدا و تەنانەت بەسەر ئیلهام و گیانی شاعیریشدا؟ ساتە وەختی تایبەتی ئەفراندنی شاعیر تا چەندێك لە ناو ساتە وەختە ئاساییەکاندا جێی دەبێتەوە؟ ئایا جارانێك بابەت؛ زمان ناخاتە ژێر ڕکێفی خۆیەوەو بەو جۆرە بەکاریناهێنێت کە بیەوێت؟ ئەی تا چەند زمان سەربەخۆیی خۆی هەیە و جیاو بە دەر لە هەموو بابەت و مەوزعیبوونێك تەعبیر لە هەموو شتەکان دەکات، ڕۆڵی فاکتەری گەشەو وەرگرتنی جۆراوجۆری کۆمەڵایەتی و ئەزموونەکانی ژیان و هەگبەی ڕۆشنبیرێتی چەندە لەسەر زمان؟! ئایا زمان توانای دەشکێت بەسەر دەربڕینێکی تەواو و پڕاوپڕ بۆ حاڵەت و دنیا نەزانراوەکان، لەوانەش نهێنەکانی دەروون و قوڵایی و پەناکانی و ساتە وەختە تایبەت و جیاوازەکانی؟ ئەی گوایا هزر تا چەندێك پێکاویەتی لە داڕشتنی زاراوەکان بۆ شتەکان و لەسەر چ بنەمایەك بوون و دەبن؟!.. ئایا زمان لە بەرەنگاربوونەوەدایە لەگەڵ شتەکان، یان دەستەواژەکان دەسەوسانن لە بەباڵا بڕینی زاراوەی پێویست تا یارمەتی دروستی دەربڕین بدات؟؟!.. ئەمانەو چەندانی تر پرسیارگەلێکن لە دنیای بیردۆزو ئەگەرەکان و وەرگرتن و

بەرپەچدانەوەدا مشت و مڕێکی قوڵ و جەوهەری لە دنیای ئەفراندنی شیعردا بە دوای خۆیدا دەهێنێت.
رەنگە لە سەرودەری ئەم چەمکە هەستەوەرو باڵایانەدا بێت نەجات حەمیدی رەخنەنووس دەڵێت:
زمان هەڵگری هەموو نەمریەکانی مانا نییە و هەروەها هەڵگری توانای خولقاندنی ماناش نییە ، بەو شێوەیەی کە ئیتر سنوورێك بۆ هەموو ڕەهەندەکانی مانا دابنێت ، بەڵکو زمان لە تەواوکردنی وەزیفەی بەدەقبووندا کۆتایی بە دەورەکانی دێنێ و ئیتر ئەوە خوێندنەوەیە، کە لە ئازادییەکی بێ سنووردا مانای نوێ دەخولقێنێ .

https://dengekan.info/wp-content/uploads/2018/09/najatHamed.jpg

نەجات حەمید

لە ڕووی زمانەوە هەموو دەقێکی ئەم بوونە بە بێ زمان لە دایك نابێت، گەر بڕیار وا بێت تەنیا لە زماندا مانا بدۆزینەوە ، مەبەست لە زمان هەموو شێوازەکانی دروستکردنی مانایە.
ئاخۆ لە دەرەوەی زمان و ئاماژەکانیدا شتێکی دیکە هەیە کە سیستەمێك لەمانای کۆتایی بنوێنێ ، واتە سیستەمێك لە زمانێکی دیکە کە بەتەواوەتی زمانێکی دیکەی دەقەو لە پێکهاتی ماناو تاکەکانیی وشەدا لە زمانی نووسین جیا دەبێتەوە؟! (2)
لە کاتی نووسینی ئەم بابەتەدا بیری وتەیەکی (فەرەیدون سامان)م کەوتەوە کە لە نەوەدەکانی سەدەی ڕابردوودا گوتی: “دڵنیام دەقێکی زۆر ناوازە دەنووسم لە داهاتوودا، بەڵام نازانم کەی..” ئەو لەمەدا باشی پێکابوو کە مانایەکی دروست بکات لە دەسەڵاتی زمان و هاتنە پێشەوەی ساتە وەختی رەهابوون و سەروەریی زمان و هاوشان و تەبا لەگەڵ ئیلهام و بابەتدا، چونکە دەیزانی چەندان جار دەسەڵاتی زمان لەناوەندی دەقدا بزر دەبێت و دەقیش ڕووگەیەکی تر وەردەگرێت، دوور لە بیرۆکەی پێشینەو تەنانەت توانا بەهرەییەکانی شاعیر، لێرەوە هەستی بەو خاڵە کردبوو، کە زۆر ئەستەمە تا ئێستا ئەو زمان و مانا باڵایانەی لە ناو گیانمدا گڕنگڕ دەدەن توانیبێتم بە دڵی خۆم خستبێتمە سەر کاغەزو لێی ڕازی بم، یان روونتر بڵێین زمانی گیان و خودی ناوەوە.

فەرەیدون سامان

عەبدوڵڵا بەگی سلێمان بەگی گۆران (١٩٠٤-١٩٦٢) ی شاعیریش لە مێژە و پێش فەرەیدون سامان نەك تەنیا درکی بەم خاڵە گرنگە کردبوو، بەڵکو لە شیعرێکیشدا ئاشکرا دەربڕینی لێ دەکات، کاتێك دەڵێت:

هەرچەند ئەکەم ئەو خەیاڵەی پێی مەستم
بێم ناخرێتە ناو چوارچێوەی هەڵبەستم
لێکدانەوەی دەروون ، قسەی زوبانم
بۆچی وەها لەیەك دوورن؟ نازانم

بەڵێ راستە هەست وسۆزو خەیاڵ و زمانی ناخ جارانێك ئەستەمە وەك پێویست بتوانرێت بخرێتە سەر کاغەز، لێرەوەیە پرسیاری دەسەڵاتەکانی زمانمان لا گەڵاڵە دەبن، بەوەی تا چەندێك تەباو ناکۆك، هاوبەش و جیایە لە هەست و گیان، ئایا زمانی حاڵ دەبێتە زمانی گوتار؟ ئەی ئایا زمانی هەست و گیان ، یاخود بەرفراوانتر بڵێین میتافیزیك هەر هەمان ئەو زمانە ماتریالەیە رۆژانە مامەڵەی لەگەڵدا دەکەین و بەکاریدەهێنین؟ یان زمانێکی زۆر تایبەت و شاراوەیەو لە پشت زمانی ئاساییەوە خۆی مەڵاس داوە؟ یان وەك میوانێکی زۆر دەگمەن جار جار دەکەوێتە وتووێژ لەگەڵ گیاندا؟ ئەی کاری داهێنەرانە و بەکارهێنانی گەمەو تەکنیکە جۆراوجۆرەکان لە کوێی زمانی دەقە ناوازەکاندان؟ چەندێك شاعیر شەونخونی دەکێشێت و ماندوو دەبێت بۆ کارکردن لە ناو بونیاتە جۆراوجۆرەکانی دەقدا؟

ڕەنگە لە سۆنگەی ئەم بابەتەوە بێت عەبدولموتەلیب عەبدوڵلا بڵێت:

زمان هەر تەنیا کۆمەڵێك دەستەواژە نیە، بەڵکو کۆمەڵێك پەیوەندییە، هەر تەنیا خوێنەران و فەرهەنگسازان بە بونیاتنان و دروستکردنی خەریك نین، بەڵکو بۆ خۆی قەوارەیەکی زیندووی گەشەکردووە لە ناو کۆییەکانی ژیان و سەردەم و کارو بیرکردنەوەو ژینگەو شەقام و پێداویستییەکانی کۆمەڵگاوە هەڵدەقوڵێ، پەیوەندی

به سەرنج و بەدواداچوون و مەرگەسات و خەونەکانەوە هەیە، بەو مانایەش شەڕی زمان شەڕی خودەکان نییە، بەڵو وەك (بارت) دەڵێت: شەڕی ناو ک□یەکانی زمانە. واتا ئەوەی کە ڕووبەڕووی یەکتر دەبنەوە ناو ک□یەکانی زمانە، تاکەکان نین، زاراوەی کۆمەڵایەتییە، نەك تاك. (3)

لە هەمان کاتیشدا دەکرێت بڵێین رێی تێدەچێت ئەو زمانە تایبەتەی تاك، کە تاك خۆی وەك بوویەکی کۆمەڵایەتی لەسەر بنەمای وەرگرتن وپێدان جوڵە دەکات، رۆڵی هەبێت لە ناو رەوتی بزاوتی زماندا، وەك بەشێك لە کۆو لە هەمان کاتیشدا جیا لە هەمووان.

هەر ئەمەشە وا لە ناجات حەمید دەکات بە جۆرێك لە جۆرەکان وەڵامی ئەم پرسیارە بداتەوەو بڵێت:

شیعر گەوهەری هیچ بوونێکی دیکە جگە لە بوونی بنیاتە زمانەوانییەکان ناگرێتە خۆی و لەمەشدا ئازادی هاتنە گۆو داڕشتن بناغەی نووسینی شیعرە.

من لەو بڕوایەدا نیم هیچ یەکێك لە نووسینە تیۆریی و بنیاتگەرییە نوێیەکان لەگەڵ خوێندنەوەی کۆمەڵگەیەکی خاوەن خوێنەری تەمبەڵدا بگونجێت.(4)

گەر بێینە سەر زمانی شیعرو لە رەوتی ئەدەبی جیهانیشدا دەتوانین بڵێین یەکێك لە هۆکانی سەرهەڵدانی زمانی قوتابخانەی شیعریی The language school of poetry لە ساڵی 1970 لە ئەمریکا بریتی بوو لە وەڵامدانەوەو بەرپەچدانەوەی شیعری ئەمریکی باو و ترادیشنەڵ و هەروەها فۆرمەکەی، لەوانە: بزوتنەوەکانی قوتابخانەی نیویۆرك و چیای رەش the Black Mountain and New York schools. هەوڵیاندا جەختی تەواو بکەنە سەر زمانی شیعرو ڕێگەیەکی نوێ بەرهەم بێنن تا خوێنەر کاریگەری لەگەڵ دەقدا دروست بکات.(5)

شاعیرانی قوتابخانەی نیویۆرك (کینت کۆچ و هاوڕێکانی)

لای ئەمان یەکێك لە لایەنە سەرەکیەکانی زمانی شیعر کە لە خۆی دەگرێت بریتیە لە بیرۆکەو بابەت، بەوەی زمان ماناکان هەڵدەبژێرێت و وەردەگرێت نەك بە پێچەوانەوە، لێرەوەیە زمانی شیعر هەوڵدەدات خوێنەر بەشدار پێ بکات لە دەقدا، بایەخدان بە خوێنەر بەوەی جێی بکرێتەوە لە دەقدا و تەنانەت بەشدار بێت لە بونیاتنانی ماناش تیایدا، لە ڕێی تێکشکاندنی زمانی شیعرەوە ، لێرەوە شاعیر دەخوازێت لە خوێنەر ڕێگەیەکی نوێ بدۆزیتەوە بۆ نزیککردنەوەی بۆ ناو دەق.

زمانیش هیچ نیە جگە لە ئاماژەکانی مانا ، ماناش بریتیە لە ڕێکخستنی زاراوەکان، بە جۆرێك دەگمەنییان پێوە دیار بێت لە دروستکردنی وێنە لێیانەوە، دەگمەنیش دەچنە ناو چوارچێوەی زاراوەوە، تا کار دەگاتە ئەوەی بە جۆرێك ئەم پەیوەندیە بۆ کۆتایە درێژ بێتەوە لە نێوان دەلالەت و زاراوەکاندا.

هاوشانی (ڕۆن سیلیمان) و (هیجینجان)، زۆرێکی تر بەشداریان لەم بزوتنەوە شیعریەدا کرد، وەك چارڵس بێرنشتاین، باریت واتن، هەروەها بۆب پیریلیمان.(5)

شاعیر ڕۆن سیلیمان

کینیت کۆچ لە گۆڤاری رەخنەی نیویۆرکدا دەڵێت:
ڕێگەیەك بۆ ئەوەی زیاتر روونکردنەوەمان پێ بدات لەمبارەوە، ئەو وتەو پێشنیارە بە بەهایە بوو کە (پۆڵ ڤالەری) پێیدام کاتێك گوتی: بیرکردنەوە لەوەی کە چی لەناو دەقی شیعردا دەگوزەرێ و لە شوێنەکانی تردا نابینرێتەوە ئەوەیە کە شیعر خۆی لە خۆیدا زمانێکی جیایە، یان زۆر تایبەتمەندتر بڵێین ” زمانە لە ناو زماندا” (6)
ئەمانەی باسمان کردن وەك پێشەکییەك وابوون بۆ چوونە ناو کرۆکی لێکۆڵینەوەکەمان لەسەر شیعری (کامێرا)ی شاعیر ڤینۆس فایەق(7)، کە من بە هەوڵێکی جیاوازی دەبینم لە ناو خودی شیعرەکانی شاعیرداو کار لەسەرکردنی زمان و بونیاتنانی فۆرمێکی نوێ و تەکنیکی زمانەوانی جیام تیا خوێندەوە کە شەونخونی شاعیر دەرئەخات بۆ بەرهەمهێنانی دەقێکی لەم شێوەیە و سوود وەرگرتن لە ئەزموونە جیاجیاکانیش.
ئەم دەقە بە دەقێکی کراوەی فرە رەهەند دێتە ئەژمارکردن، خوێنەریش ئازادە لێکدانەوەی خۆی بۆ بکات و بە دیوێك لە دیوەکاندا چەشەو چێژی خۆی لێ ببینێت. یان خۆی لە نێو دێڕەکانیدا بدۆزێتەوە.
یەکێك لە هۆکارەکانی ئەوەی بە دەقێکی کراوە دادەنرێت ئەوەیە زیاتر لە مانایەك هەڵدەگرێت، نەك بە هۆی ئاڵۆزیی زمانەوە، بەڵکو بەهۆی تەکنیکی تێهەڵکێشکردنی دنیا جیاوازەکان و گەمەکردن بە زمان و هێنانەدی وێنەگەلێکی شیعری نوێ کە تەعبیر لە پارادۆکسەکانی ئامادە دەکەن هەر لەسەرەتای شیعرەکەوە تا کۆتایی، هەر لە .. ژیان و مردن، خەیاڵ و واقیع، ڕابردوو و ئێستا.. تاد
ئەو بە زمانێکی نا راستەوخۆ پێمان دەڵێت ئەم ژیانە لە خەونێك بەدەر نییە، خەونێك کە زۆر جار ناخۆش بووەو کاتێکیش دەمانەوێت

بیگۆڕین رووبەرووی سێبەرەکانمان دەبینەوە، بە مانای دنیای خەیاڵ، هەر زووش پێش کۆتایی هێنانی دەقەکە شاعیر لەم خەونەی ژیانەدا کاتێك شێوازی فلاش باك بەکاردێنێ و دەگەڕێتەوە دواوە لە ڕێی زوومی کامێراوە‌، جوانی و پاکی و بەرائەتی منداڵی دەبینێتەوە، بەڵام تەنیا هەر بەشێکە لە زنجیرەی حەکایەتەکانی ژیان.

فەلسەفەی دەرچوون لە شوێنکات Space-time هەر لەسەرەتا کۆپلەوە سەرنجی خوێنەرانی زیرەك بەلای بەها شاردراوەکانی نێو ئەم دەقەدا رادەکێشێت. ئەوە زمانی تایبەتی گیانە کە دەتوانێت بچێتە نێو ئەو جیهانە سیحراویەی خەونەکان و رابردووەوە کە ئێستایەکی شادومانی لێ فەراهەم بێنێت.

لەیەکەم کۆپلەدا دوو کۆمەڵە پارادۆکس هەن کە هەر کۆمەڵەیەکیان تەعبیر لە مەبەستێکی جیاوازی شاعیر دەکات:

رەش و سپی –> فلیمی کۆن X رەنگاورەنگ -> فلیمی تازە

بێدەنگی X دووان

بێ شوێنی X شوێنداریی

ئەمانەی یەکەم ئەو بارە ناسروشتییەن بۆ دەرچوون لە بەشێکی حیکایەت و خەونەکەو لە پێناو هاتنەوە ناو دنیای واقیع و بونیاتنانی دنیای یۆتۆپیا بە :

– ڕێکخستنەوەی دەموچاو (بەو شێوەی شاعیر ویستی لێیە، چ بە بارە خوازەکەیدا بێت، یان دەموچاوی حەقیقی بێت).

– هەڵگێرانەوەی ژیان (بۆ وەرگرتنەوەی ڕێرەوی راستەقینەو جوانەکەی خۆی- وەك لە کۆتایی شیعرەکەدا لە جریوەی چۆلەکەو بەرائەتی منداڵیدا دەیدۆزێتەوە).

– دوورینەوەی کەلێن و قەڵبەکانی تەمەن، کە وێنەیەکی نوێ و جوانی شیعریە، چونکە لە بارە واقیعیەکەیدا جلوبەرگ دەدورێتەوە، بەڵام لە بارە مەجازیەکەیدا نوشوستیەکانی ژیانیش هەر وەك بەرگێکی دڕاون پێویستە بۆ ساڕێژکردنەوەیان بدورێنەوە.

لێرەوە بۆمان دەردەکەوێت شاعیر زیاتر کاری لەسەر فۆرمی شێوەکان کردووە؛ وەك دەموچاو دوورینەوە، فلیم.

بەڵام لەهەمان کاتیشدا جەوهەر فەرامۆش نەکراوەو کارامانە تێهەڵکێشی ئەم دیمەنانەی کردوون بە هەناسەیەکی فەلسەفیەوەو دەرچوون لە سنوورو پێوەرەکانی ئەم جیهانەو فڕینی مەلی خەیاڵ لە زوومی کامێرایەکەوە کە حیکایەتی تاکێکی نامۆمان بۆ دەگێڕێتەوە.

لە کۆپلەی دووەمدا کامێراکە دەبێتە کاراکتەری سەرەکی و دوو دیمەن لەیەك دەدات، دیمەنی ڕابردوو کە خودی شاعیر تیایدا غائیبەو هەنگاوەکانی دێنو دەچن، هەناسەکانی دێن و دەچن، لەگەڵ دیمەنەکانی

ئێستای کە خۆی لە کامێراکەدا دەردەکەوێت، بەڵام سەرڕێژ لە تابلۆی سوریالی قەشەنگ کە لێوردبوونەوەو ستایشکردنیان پێویستە. وا دەردەکەوێت باسی سیمفۆنیای سەیرانێکی ئاڵوواڵای ئاوەژوو دەکات، بە گێڕانەوەی تابلۆکان بۆ واقیع لێی تێدەگەین و بەم جۆرە دەتوانین پارچە پەرتبووەکان لەیەك بدەین:

رەنگێك هەڵدەدەم (دەق) X چەترێك یان خێوەتێك هەڵدەدەم (واقیع)

دەنگێك دەپرژێنم (دەق) X ئاو، یان عەتر (بۆن) دەپرژێنم (واقیع)

هەنگاوێك دادەنێم (دەق) X (بۆ هەڵبژارنی جۆراوجۆری خوێنەر) —— دادەنێم

بە حوکمی ئەوەی رەنگ شێوەو فۆڕمە، دەنگ یان زمان: ناواخن و هەستە، هەنگاویش (جوڵە) یە، کەواتە دەتوانین بڵێین کردنەوەی گیانە بە بەری ژیانێکی نوێدا. هەرچەندە وێنەگرتنی ئەمانەش لە داهاتوودا دەبن بە حیکایەت و کۆن دەبن، لە گۆشەیەکی بچوکی ئەم ژیانەوە ون دەبن و کەسێك یادیان ناکات، وەك ئەوەی نەبووبن.

جێی خۆیەتی ئاماژە بەوەش بکەین میتافۆڕی سێبەر زۆر بەهێز بە چەند مانایەکی جیا لەم دەقەدا بەکارهێنراون، لەوانە:

سێبەرێك واقی وڕماوە.. لێم نابێتەوە = منی ئێستای بزر

پیربوونی سێبەرەکان و نەمردنیان = گیان

رەسمی سێبەرێك دەگرم: هەڵماقێ/ پەتپەتێن .. تاد = منداڵیی

هەڵبەزینەوەی سێبەرەکان لە کاتی پەتپەتێندا (سێبەرەکان لە حاڵەتی کۆدان) = هاوڕێکانی منداڵی یاخود هاوەڵ و ئازیزانی کۆچکردوو.

بە گشتی لەم دەقەدا کێشەو ململانێیەکی بەردەوام هەیە لە نێوان بابەت و زماندا، زمان جارانێك دەسەڵاتی رەها وەردەگرێت و زاڵ دەبێت بەسەر فۆرمدا، پاشتر بابەت و بیرۆکە دەیەوێت زمان ژێربار بخات و تەنانەت لە سادەبوونەوەی زماندا لە جێگاگەلێکدا دەگاتە ئەو ڕادەیەی هیچ گوێ بە زمانی شیعر نەدات و لە بەرانبەریشدا لە داو و گرێی شیعرەکەوە دەگلێ و بڕیە یان بە هێندی وەرناگرێ یاخود لە ساتەوەختی نووسینی شیعرەکەدا ئەو رەگەزە بزر دەبێت، بۆ نموونە ئەو بۆ پەنا بردن بە هونەرەکانی رەوانبێژی راستەوخۆ و بە زمانێکی بێ گرێ و گۆڵ دەڵێت:

کامێراکەم بەرانبەر کەلاوەیەك رێدەخەم

یان

بەرانبەر بە دیمەنێك کامێراکەم دادەنێم

لە کۆتاییدا دەستخۆشی لەم هەوڵە جیاوازەی شاعیر دەکەم و هیواداریشم لە هەموو شاعیرە جیاوازو ئەفرێنەرەکان هەوڵی جیدی

نیشان بدەن و ئومێدەوارم نووسینی شیعری لەمەڕ خۆمان هەناسەیەکی نوێ بدات و بە ڕەنگو بۆیەکی داهێنەرانەوە شاعیرەکان ئەسپی خۆیان تاو بدەن و شەیدایانی دەقی باش ئاسودە بکەن و رەخنەگرانی ئەکادیمی و زانستی بهێننە جۆش و خرۆش.

پەراوێزو سەرچاوەکان:

..……………………

muskingum.edu/~psych/psycweb/history/chomsky1-

2- زمان و فیکر لە نێوان تێۆرو پراکتیکدا، نەجات حەمید . 2013 ل. 10 و 22.

3- شەڕی زمان لە پێناو تەئویلکردنی دەقدا، عەبولموتەلیب عەبدوڵلا. 2010. ل 178

4- – زمان و فیکر لە نێوان تێۆرو پراکتیکدا، نەجات حەمید . 2013 ڵ21،40

poets.org/poetsorg/text/brief-guide-language-poetry -5

6- The Language of Poetry. Kenneth Koch ، May 14, 1998 Issue.The New York Review

7- پاشکۆی ئەدەب و هونەر ، ژمارە 941، لاپەڕە 1، شیعری کامێرا، ڤینۆس فایەق

چەند سەرنجێکی زمانی سەبارەت بە ڕۆمانی(لە مەککە)ی وەرگێڕدراوی شەفیقی حاجی خدر

ـــ سەڵاحەددین مەغدید ڕوستی

پاش وەرگرتنی ڕۆمانی(لە مەککە)ی قادرعەبدوڵا کە بەرهەمێکی تازە وەرگێردراو لە هۆڵەندیەوەیە لەلایەن کاك شەفیقی حاجی خدری وەرگ□□وە بەدیاری بۆم بە سوپاسەوە، داواشی کرد سەرنج

وتێبینیەکانی خۆمی بۆ بنوسم، هەرچەندە من نە ڕەخنەگرم و نە زمانەوان بەڵام وەک ڕێزێك بۆ داواكاری جەنابیان، وەک خوێنەرێکیش دوای خوێندنەوەی ڕۆمانەکە لەدوو ڕەهەندەوە چەند سەرنجێکم لا گەڵاڵە بوو یەکەمیان سەبارەت بە زمانی وەرگێڕانەکە و ئەوەیتر دیدو فەلسەفەو تەکنیکی ڕۆمانەکەیە، ئەوەی پەیوەندی بەوەرگێڕانەوە بێت بەشێکی لێرە دەخەمە بەرچاو، بەڵام سەبارەت بە سەرنجەکانم بۆ ناوەڕۆکی دەق و ئامانج و فەلسەفەی ڕۆمانەکە لە دەرفەتێکی ترئەگەر بۆم لوا ئەیانخەمە ڕوو.

هەرچەندەش بۆ بەراوردکردن و تێبینی بۆ دەقێکی وەرگێڕدراو پێویست بەبەردەست بوونی دەقێکی بەهەردوو زمانەکەو کارامەیی تیایاندا مەرجێکی پێویستە، کە بۆ ئێمە مەیسەر نەبووە، بەڵام دیارە لەوەرگێڕانیش ئەوەشە باشترین وشەو دەستەواژەی دروست لەزمانی دووەم هەڵبژێردرێ بۆ گەیاندنی پەیامی نوسەرو بەخشینی چێژ بە خوێنەری هەمان زمان، بۆیە تەنانەت ئەگەر هەندێ وشەو دەستەواژە وەکوو وەرگێڕانی وشەیی(ترجمة حرفية) نەشگوازرێنەوە لەبەهای وەرگێڕانەکە کەم ناکەنەوە، ئەنجا من وەك خوێنەرێك و لەسەر بنەمای ئەوەی پێم وایە گفتوگۆو ڕاگۆڕینەوە ڕێگایەکی فێربوون و خۆ ڕۆشنبیرکردنە، دەمەوێ بەشێك لەسەرنجەکانم بخەمە ڕوو بۆ ئەوەی ئەگەر نەشم پێکابێت بتوانم سوود لە وەڵامی بەرامبەرەکانم وەرگرم.

سەبارەت بە وەرگێڕانەکەو بەڕێوانی زمانی و گوزارشتەوە بە پێویستی دەزانم دەست خۆشی لە وەرگێڕ بکەم کە کارێکی زۆر جوانی ئەنجامداوە، سەرەڕای بەکارهێنانی زمانێکی ڕەوان و بێ گرێ چەندین وشەو زاراوەی ڕەسەن و تۆزگرتوی زمانی کوردی تیایدا زیندوو کردۆتەوە، هەرچەندە لەوانەیە هەندێکیان مۆرکی ناوچەیی بونیان پێوە دیاربێت بەڵام زۆرینەیان زۆر گونجاوو لە شوێنی خۆیاندان و لەوانەیە سودیان هەبێت بۆ دەوڵەمەند کردنی زیاتری زمانی نوسین و پڕکردنەوەی چەندین بۆشایی زمانی لەوانەش: کەفەڵات، تەشی، تیدان، قەلەش، دەمبەشکە، سارنجخانە، گەرین، بەخشکەیی، زراسك، ...

هەرچەندە زیندوو کردنەوەو بەکارهێنانی وشەی ڕەسەن و کۆن دیاردەیەکی جوان و سودبەخش بێت بۆ زمان بەڵام ناکرێ خۆمان لەو ڕاستیەش ببوێرین کە ڕای بەشێکی زۆری زمانەوانانە کە ئەو دیاردەیە سەرەڕای لایەنە ئەرێنیەکەی لایەنی نەرێنیش لەخۆ دەگرێت ئەگەر ڕەچاوی هەندێ لەیاساو بنەما زمانیەکان نەکرێت، وەك:

1- لەکاتی ژیاندنەوەو بەکارهێنانی وشەیەکی کۆن لە کاتێکا

جێگرەوەیەکی گونجاوو ناسراوتر لەخۆی هەبێت، بەتایبەتی ئەگەر مۆرکی ناوچەیشی پێوە دیاربێت لەوانەیە ببێتە هۆی شلۆقکردنی زمانی و ماندووکردنی زیاتری خوێنەروو ترازانی تەرکیز لەسەر ناوەڕۆکی دەق.

نمونە: جەڵاندن بەکارهێنراوە لەجیاتی تاقیکردنەوە یان ئەزمون.

2- زمانەوانان پێیان وایە هاو واتای تەواو لە زماندا دیاردەیەکی تەندروست نیەو ئەگەر هەش بێت پاش ماوەیەك یەکێکیان ئەوەیتر دەبەزێنێ و خۆی جێگای دەگرێتەوە، بۆیە بەڕای من هەرچەندە ئێمە زمانی ستاندەرمان نیەو وشەی تایبەتمەندمان بۆ زمان یەکلا نەکراونەتەوە بەڵام بە بۆچوونی من باشتر وایە نوسەر لە هەموو دەق و نووسینەکانیدا تەنها یەکێ لەو فۆڕمانە کە باوترینەو لە قەناعەتی خۆی نزیکە هەڵبژێرێت و بەکاری بێنێت، نەك چەند فۆڕمێکی جیاواز بۆهەمان مەبەست لەیەك دەقدا کە لەوانەیە بۆ بیانیەك وا ئاسایی نەبێت وەکوو بۆ هاوزمانیەك ئاسایی دێتە بەرچاو.

نموونە: ئێستا= نها…

3- ناڕوونی لە چەمکی وشە یان زاراوە، زهنی خوێنەر سەرقاڵ دەکات لە نێوان جیاوازی مەفهومی وشەکە، بە نمونە نوسەر لە هەندێ شوێن وشەی(گەورە)و لە هەندێ شوێنی تر(گەورێنە)ی بەکار هێناوە، دەکرێ بگوترێ ئەو مێروولەیە گەورەیە لەهەمان کات ئەشێ بشگوترێ ئەو شاخە گەورەیە، کەواتە وشەی گەورە ڕەها نیەو ڕێژەییە، بەڵام سەبارەت بە زاراوەی گەورێنە بە دلنیایەوە وشەیەکی ڕەسەنەو لە کۆنەوە بەکار هێنراوە، بەڵام ڕوون نیە لە بەکار هێنانی لەناو ئەو دەقە جیاوازی نێوان ئەو دوو فۆڕمە چیە؟ بە بۆچوونی من ئەگەر وشەی گەورە لە بەرامبەر(مەزن – کبیر)و وشەی گەورێنە لە بەرامبەر (زەبەلاح، زۆر گەورە – عملاق ، ضخم) بەکار هاتبێت زۆر گونجاوە.

لەلاپەڕە 169 دەنوسێ پاپۆڕی گەورێنە گەورێنە لە جێیخۆیدایە لە جیاتی (باخرة عملاقة) بە کار هاتووە بەڵام لە چەندین شوێنی تریش لە جیاتی گەورە بەکار هاتووە بۆ دەرگە و بۆ سەکۆی گۆورێش هەمان زاراوە بەکار هاتووە.

وشەی(قەپەنگ)یش کە لە زمانی تورکیەوە وەرگیراوەو بە شێوەیەکی فراوان لە ناوچەی باڵەکایەتی و دۆڵی ڕوستی بەر لە ڕاگواستن بۆ پەنجەرەی گەورەی نهۆمی دووەم و سێیەمی خانوە گەورەکان بەکار دەهات، بەڵام بە پێی زانیاری من زاراوەی (دووبانکە)زیاتر بۆ

بەلەکۆنەی ئەوکات بەکار دەهات کە بە دەرگایەك بەنهۆمی دووەم وسێیەمی خانوەکانەوە پەیوەست دەکرا.

لە لاپەڕە 30 و شوێنی تریش نوسراوە(قەدەممان لێدا) کە پێ دەچێت مەبەستی وەرگێڕ ڕۆیشتن یان پیاسەکردن بێت، بە ڕای من جگە لە ناڕەسەنی وشەی قەدەم کە کتومت عەڕەبیەکەیەتی باشتر وایە جێگرەوەکانی بۆ بەکار بێن تەنانەت ئەگەر داتاشراوو سازێنراویش بن گونجاوترە.

سەبارەت بە دەستەواژەکانی(لە پڕشتێك ڕویدا لا23، شتێکی تر لە ئارادابوو لا17، شتێك قەوما لا24، شتێك لە مالەکەدا تەقیەوە لا25، روداو گەلێك قەوماون لا36، لەیەکەم نیگادا شتێك قەوما لا44، …) لە چەند ڕوێکەوە تێبینی هەڵدەگرێت، سەرەتا وشەی قەوما هەرچەندە لەوەدەچێت لە قیامی عەڕەبیەوە وەرگیرا بێت بەڵام دەمێکە لەهەندێ ناوچەو شێوەزاری کوردی شوێنی خۆی گرتووەو لە زۆر زمکانی جیاوازیش بەکار دەبرێت بە نمونە لە جیاتی (حدث – رویدا)یان(فعل، قام – قەوماندی) ، بەڵام بە بۆچوونی من وا باشترە ئەم وشەیە لەجیاتی روداو بەکار نەهێنرێت چونکە وشەی(روداو) بێجگە لەوەی کە لە قەومان ڕەسەنتر دەردەکەوێت تا رادەیەکی زۆریش لەناو زۆربەی شێوەزارە کوردیەکانیش نامۆ نیە نەخاسمە لە دیالێکتی ناوەڕاست، وەلە لایەکی تر جیاوازی زۆرە لە نێوان(حدث – قام یان فعل) چونکە یەکەم روداوێکی خۆکردی لەخۆوەو بێ پلان ویستی مرۆڤە، وەك:(لەیەکەم نیگادا شتێك قەوما…) بەڵام دووەمیان پێچەوانەی یەکەمە، وەك: (شەڕێکی کرد، قەوماندی) کە ناتوانرێ لێرە روودان بەکار بهێنرێ.

وە تێبینی ترم لەو بارەیەوە جیاوازی نێوان هەردوو وشەی(شت"تەن" – روداو)ـــە، دیارە بەڵگە نەویستە کە ئەو دوو وشانە دوو چەمکی جیاواز دەبەخشن یەکەمیان زۆربەی تەنە‌کان دەگرێتەوە بێجگە لە کەس و ڕوداو…، بەڵام ڕوداو کردەویەکی رودراوە واتا بە ئەنجام گەیشتنی چالاکیەکی دیاری کراوە، بۆیە واهەست ئەکرێ لەوەرگێڕانی ئەو دەقەدا ڕەچاوی جیاکردنەوەیان نەکرابێ وەك لە لاپەڕە 23 دەڵێ:لەپڕ شتێك ڕویدا، من لێی ئاگادار نەبووم… ، بە بۆچوونی من بگووترێ: لەپڕ ڕوداوێك ڕویدا…، گونجاوتر دێتە بەرچاو، یاخود لە لاپەڕە 25 کاتێك دەڵێ: شتێك لە ماڵەکەدا تەقیەوە… وا گونجاوترە بنوسرێ: (تەقینەوەیەك لە ماڵەکەدا ڕویدا..) چونکە شتەکە خۆی نەتەقیوەتەوە بەڵکوو لە ئەنجامی دەستکاری کردنی بووە بەبێ مەبەست، کە ئەوەش دەچێتە چوارچێوەی ڕوداو.

بەهەمان شێوەش لە لاپەڕە 36دا کە دەڵێ: ڕوداوگەلێك قەوماون...، من وام پێ گونجاوترە بنوسرێ: ڕوداوگەلێك ڕوویانداوە.

هەروەها کە لەلاپەڕە24 دەنوسێ: ئەو کات شتێك قەوما کە مۆرێکی لە هەموو ژیانی منداو...

لەوانەیە بەمجۆرە هاوسەنگتر بێت بۆ زهنی خوێنەر کە بگوترێ: لەو کاتەدا ڕووبەڕووی ڕوداوێك بوومەوە کە بووە مۆرێکی هەمیشەیی بەژیانمەوە...، یاخود هەر گوزارشتێکی تری هاوشێوە.

ئیتر نمونەی تریش زۆرن بەڵام هەر ئەوەندەم بە پێویست زانی وەك تێبینی و دەوڵەمەندکردنی زیاتری خەرمانەی پڕ لەبەرەکەتی وەرگێڕی بەتوانا کاك شەفیقی حاجی خدر، هیوادارم سودێکی هەبێت.

جیاوازیم لەگەڵ جیاوازەکانی ئێمە ... نەجمەدین فارس حەسەن

[بۆ خوێندنەوەی ئەم بابەتە کلیکی ئێرە بکەن .....]